

УДК 141.4:27-67:316.42

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.63.30>

РЕЛІГІЙНІСТЬ І РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ТА ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ СВОБОДИ

Микола Шкрібляк

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
філологічний факультет, кафедра філософії та культурології
вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-6036-5242>*

Роман Гришук

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
філологічний факультет, кафедра філософії та культурології
вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна
<https://orcid.org/0009-0002-4665-7406>*

Комплексно проаналізовано основні чинники зростання рівня релігійності та активізації діяльності церков (релігійних організацій), що функціонують в Україні та визначено ставлення вірян до їх соціального служіння, інтеграційної, просвітницької ролі в умовах російської загарбницької війни й геноциду українського народу.

Увиразнено провідні тенденції суспільно-політичних трансформацій як важливих детермінант формування ідейно-сміслового концепту соціально-психологічної ревіталізації релігійності в контексті сучасного філософського дискурсу свободи. Приділено дослідницьку увагу релігійно-вільній об'єктивності природи, меж і можливості свободи як онтологічної атрибуту людини та фундаментальної філософської категорії.

Проаналізовано динаміку релігійності в її взаємозв'язку з формуванням богослов'я війни, загостреністю почуття захисту свободи та амбівалентністю поведінки (позиції) українських церков і релігійних спільнот, а також специфіку взаємодії релігійних інституцій з державою, політичними силами та іншими суспільними інститутами.

Доведено, що за роки російсько-української війни суспільство стало релігійнішим і водночас зросла довіра до україноцентричних церков (УГКЦ та ПЦУ). Водночас увиразнено об'єктивну закономірність остаточної і безповоротної втрати свого впливу на духовно-культурне життя та суспільно-політичні процеси афілійованої з Московським патріархатом «У»ПЦ, особливо в центрі й на території більшості областей у Західній Україні. Через колабораційну діяльність представників високих ієрархічних чинів, окремих груп рядового духовенства й мирян не лише суттєво похитнувся її духовний авторитет, а й сама діяльність потрапила під заборону й ліквідацію у зв'язку з небажання вийти з канонічного підпорядкування ворожій до українського народу і держави РПЦ.

Ключові слова: афілійованість, війна, ревіталізація релігії, релігійність, релігійні організації, соціальне служіння, свобода совісті, віросповідання, суспільні трансформації, україноцентричні церкви (УГКЦ, ПЦУ).

Вступ. Об'єктивне витлумачення релігійності, у якому би ключі або ціннісній парадигмі воно не відбувалося, вимагає врахування щонайменше двох контекстів – духовного (сакрального) та секулярного. Не варто також ігнорувати й кількісні показники, хоча вони релігійність визначають не точно.

Водночас мусимо зважати, що дихотомія сакрального й секулярного – чи не найхарактерніше явище для європейського континенту, народи якого тривалий час жили у світлі священної історії спасіння людства з її центральною ідеєю Викупної Жертви Втіленого

Сина Божого. Ще більшою мірою це характеризує релігійну культуру українського народу. Ще Григорій Сковорода (1722–1794) вдало підмічав, що українці готові вмирати в боротьбі за найвищі цінності та ідеали, бо, як ніхто інший, вірять у воскресіння з мертвих. А Григорій Коваленко на одному з круглих столів наголосив, що російсько-українська війна «по-справжньому поєднала Хрест та Воскресіння» [1].

Водночас стійкою є тенденція готовності до самопожертви заради життя та перемоги добра над злом в середовищі не тільки вірян, а й громадян України з нерелігійним світоглядом. Їх об'єднує віра в гідне майбутнє прийдешніх поколінь. Але також відчувається брак «координації зусиль релігійних організацій різних конфесій для посилення стійкості». До такого висновку дійшли учасники зустрічі, організованої Національною платформою стійкості та згуртованості, що відбулася 20 квітня 2022 р. На ній дискутували про богослов'я після Бучі (*Віктор Єленський*); про нагальність активнішої взаємодії українських релігійних організацій з українцями, які виїхали за кордон (*Юлія Тищенко*); про брак капеланів та священнослужителів за кордоном й антистресових психологів в самій Україні, про неузгодженість у співпраці між ЗСУ, державою та церквою, відстороненість і «невключеність у війну» протестантських громад (*Людмила Філіпович*) і, зрештою, про стан готовності Церкви та релігійних організацій об'єднатися в один міцний кулак, щоб рішуче протистояти російській агресії [1].

Попри констатацію певної розбалансованості зусиль і візій релігійних спільнот, ми все ж спостерігаємо суттєве зростання рівня релігійності в українському суспільстві, інтенсифікацію ролі та активізацію участі україноцентричних церков, зокрема Православної церкви України та Української греко-католицької церкви й деяких інших релігійних організацій у суспільно-політичному житті нашого народу, у захисті державності, національної пам'яті та загальнолюдський цінностей загострюється проблема релігієзнавчої об'єктивності провідних тенденцій суспільного дискурсу свободи як найвищої цінності людини-громадянина. Ця актуалізація релігійності в її тісному зв'язку з впливом релігійних інституцій на сучасні процеси і, зокрема, випробування війною Росії проти України, полягає значною мірою не лише в адаптаційних можливостях Церкви функціонувати глобалізованому інформаційному суспільстві, а й у їх здатності виступити надійним орієнтиром суспільного поступу та боротьби за збереження національної духовно-культурної ідентичності, що потребує розробки й апробації нових ефективних форм соціального служіння в контексті сучасних викликів і загроз.

У цьому ключі актуальність науково-філософської рефлексії проблематики релігійності українського суспільства та сучасного потенціалу релігійних спільнот, що функціонують в Україні, об'єктивно детермінована, а її дослідження має вагомe теоретичне та практичне значення.

Мета статті – спробувати комплексно проаналізувати та визначити основні чинники активізації діяльності Церкви (релігійних організацій) в умовах війни для формування ідейно-сміслового концепту соціально-психологічної ревіталізації релігійності в контексті сучасних суспільних трансформацій і філософського дискурсу свободи, що містить природу, межі та можливості свободи як онтологічної атрибуту людини й фундаментальної філософської категорії.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- експлікувати вплив суспільно-політичних процесів на релігійне пробудження та релігійні практики в українському соціумі;
- з'ясувати роль Церкви та вплив богослов'я війни на зв'язок між релігійністю і загостреністю почуття захисту свободи як цінності та головного атрибуту людського буття;

– визначити ключові детермінанти трансформації релігійності та проілюструвати, як варіює присутність Церкви (релігії) в публічному просторі в умовах військової агресії, необхідності опору, мобілізації, соціальної адаптації тощо.

Методологічні орієнтири та інструментарій дослідження. Їх основу становлять загальнонаукові методи й релігієзнавчі принципи філософської рефлексії.

Зокрема, вивчення ролі Церкви (релігійних організацій) в суспільних трансформаціях і боротьбі українського народу ми базуємо на методах екстраполяції тенденцій та прогнозування, застосування методу моделювання дало змогу визначити вплив релігійних спільнот на формування клімату довіри, почуття відповідальності за долю країни й дослідити специфіку взаємодії релігійних інституцій з державою, політичними силами та іншими суспільними інститутами. Методи соціологічного моніторингу забезпечили увиразнення проблеми й формулювання відповіді на питання, як релігійна свідомість та діяльність релігійних організацій можуть обмежувати або розширювати розуміння та досвід індивідуальної і колективної свободи.

Використання цих методів, а також принципів світоглядного плюралізму, позаконфесійності, правого забезпечення свободи совісті дало змогу чітко унаочнити динаміку релігійності (зміни в рівнях і формах релігійності) та увиразнити регіональну специфіку соціально-психологічної ревіталізації релігії, а тому й трансформацію релігійних інститутів та їх включеність у формування стійкості українського народу проти військової агресії та інших зовнішніх загроз. Розглянуто також деякі етичні аспекти ревіталізації релігійності та значення Церкви для обґрунтування моральних орієнтирів в умовах війни й етичних дилем, зумовлених ставленням до теорії і практики концепції «Апостольства меча», тобто застосування сили та примусу.

Виклад основного матеріалу. Після реформації та виникнення протестантизму, як опозиційного до католицизму руху з його специфічними ідейно-релігійними й суспільно-економічними настановами, значна частина європейських учених стала в авангарді ідеології і пропаганди секуляризації. Теоретичним підґрунтям стали ідеологи марксизму з їх матеріалістичними твердженнями про те, що чим більше розвиватиметься людство, тим меншою буде потреба в релігії. Подібні мрії мали й ідейні натхненники протестантизму, які сподівалися, що якщо надати доступ до самостійного читання Святого Письма, протестантів стане більше, ніж католиків. Навпаки, останнє століття, а надто ж сучасні трансформації в духовно-релігійному житті народів Європи засвідчили протилежну динаміку.

Те, що європейці не відчувають великої ностальгії за здобутками реформаційно-протестантського руху, підтверджує факт, що в жодній із країн старої Європи 500-річчя реформації на державному рівні не відзначали. Ба більше, у «колиці» реформації залишилася мізерна кількість послідовників ідейних натхненників протесту, які радикально виступили проти Католицької Церкви, ніж будь-де у світі. На Європейському континенті останніми роками проживає найменше тих, хто сповідує ідеї та принципи протестантської доктрини.

Динаміка розвитку релігійної мережі та релігійності окремих Європейських країн говорить сама за себе. Зокрема, у Чехії, де народився, проповідував і викладав у Празькому університеті Ян Гус (спалений згідно з рішенням Констанцького собору весною 1414 р. на багатті інквізиції), серед громадян країни переважає атеїстичний світогляд, а протестантів залишилося трохи більше пів відсотка. Що ж до Німеччини, то тут на першому місці стоять католики, а на другому – протестанти (різних віросповідних напрямів) і так само дуже багато атеїстів (майже 25 %). Французи, які пережили так звану Варфоломієву ніч (1572) і лихоліття затяжних кривавих релігійних війн, повернулася в лоно Католицької церкви. Згідно з опитуванням, проведеним у січні 2007 року, 51% французів вважають себе католиками, 31% визначають себе як агностики або атеїсти, 10% заявили, що

належать до інших релігійних течій або не мають думки щодо цього й лише 3% кажуть, що вони протестанти [5].

В Англії так само переважає католицизм. Хоча доволі впливовою залишається все ж таки національна Англіканська церква, яка виникла внаслідок конфлікту англійського монарха-багатоженця з династії Тюдорів Генріха IV (1509–1547) з Римським Папою Климентом VII (1523–1534) приблизно в ту саму пору. Загалом, картина щодо майбутнього християнства в Європі невтішна. Проте не стільки, щоб стверджувати, що «все пропало», або формулювати ось такі пропагандистські заголовки до різного роду публікацій у медіа, як-от «У Європі «помирає» християнство» [14] або «Християнство за замовчуванням зникло: піднесення нехристиянської Європи» та ін. [11].

Ще сім років тому професор Лондонського університету Св. Марії Стівен Булліан пророкував смерть християнської релігії на Європейському континенті. Зробив він це за результатами власних досліджень, які вказували на те, що більшість молодих людей у 12 країнах Європи не мають релігійної віри, а чехи серед них – найменш релігійні. Звідси багато хто почав складати європейцям дорожню карту з одностороннім рухом у напрямі постхристиянського суспільства. І справді, відсоток безбожних і безрелігійних молодих людей на цьому континенті надто високий. Зокрема, серед чехів 91 % тих, хто не вірить у Бога; серед естонців, шведів і нідерландців – від 70% до 80% тих, які уналежнюють себе до атеїстів [11]. Цікаво, що в Німеччині серед молоді затятих атеїстів наполовину менше, ніж у Чехії. А найрелігійнішою країною залишаються Польща та Литва. Тут лише 17% і 25% відповідно ідентифікують себе як нерелігійні громадяни [11].

Ми схильні вважати, що цей процес несе в собі відбиток світоглядного надлому, який пережили європейські народи у зв'язку з реформаційно-протестантським рухом, а тому й контрреформацією Католицької церкви, а також високою чутливістю до релігійної сфери. Більшість з них високо цінують заслуги Католицької церкви. Вони визнають та шанують її як джерело формування європейської культури й цивілізації загалом. Натомість сучасній молоді, наскрізь зануреній у секулярну цивілізаційну парадигму, не так легко зрозуміти, наскільки важливий цей фундамент. Це з одного боку, а з іншого – новіші результати соціологічних досліджень засвідчують зростання релігійності залежно від суспільно-політичних викликів, катастроф, катаклізмів, воєн тощо. Тож хоронити християнство зарано, зокрема на Європейському континенті.

Якщо уважно вчитуватися у твори К. Маркса, то можна зрозуміти, що розвиток ідеї та практики секуляризму значно пов'язані з поширенням та суспільною рецепцією реформаційно-протестантської ідеології [9] й засвоєння того досвіду, який спостерігався в часи її піднесення. Макс Вебер (1864–1920) теж підтримував і поширював такі твердження [7]. Цим можна частково пояснити також те, чому саме секуляризація стояла в центрі світоглядної матриці комунізму й конструювання особливого типу людини *гомосовєтікуса* [12, с. 64].

Пропагандисти секуляризації пояснювали її суть доволі просто – у руслі марксистсько-ленінського детермінізму: «Що інтенсивніше відбувається процес модернізації, що більше в нас з'являється нових технологій, що більше ми маємо наукових пояснень світу, що більше ми маємо доступу до ліків чи соціальних програм, то менше люди ходитимуть до церкви» [8].

Тому потрібно було інтенсифікувати вилучення релігійної компоненти з усіх сфер суспільного життя, на які могла впливати держава й атеїстичне суспільство. Для цього шукали альтернативи, якими мали стати технології, прогрес у науці, техніці тощо. Це призвело до того, що найбільшою кризою другої половини ХХ – початку ХХІ століть стала криза людини.

Але виштовхнути християнську релігію і Церкву на периферію людською свідомості та суспільного життя нікому не вдалося. Навпаки, ми спостерігаємо особливу присутність релігійного чинника в публічній сфері. Потреба в Церкві зростає, а надто ж в умовах війни. Це засвідчують результати соціологічних досліджень, які майже щороку проводить Центр Разумкова й низка інших компетентних дослідницько-експертних організацій та установ. Науковці, які аналізували й узагальнювали результати соціологічних досліджень, проведених різними інституціями впродовж 2019–2023 рр., підтверджують раніше сформульовані висновки про динаміку зростання рівня релігійності й довіри на цьому тлі до Церкви, що детерміновані повномасштабним вторгненням [13, с. 345–347].

Водночас результати соціологічних досліджень листопада 2022 р. Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова «Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2022» [2], засвідчили, що більше половини українських громадян (59%) убачають провідну роль саме в Церкві. За їхнім переконаннями, лише вона своїм духовно-моральним потенціалом і внутрішнім ресурсом може допомогти подолати ситуацію, в якій опинилося українське суспільство. Зрозуміло, що йдеться про україноцентричні Церкви, а не філії чужоземних релігійних структур і центрів. Респонденти наполягають на тому, що ці церкви мусять сконцентруватися на наданні морально-психологічної допомоги, поглибленні співпраці й усебічній підтримці Збройних сил України, а також на активнішій міжнародній дипломатії задля привернення уваги світової спільноти до наслідків війни.

Усі соціологічні дослідження, проведені за останнє десятиріччя, підтверджують зростання рівня релігійності в українському суспільстві, називаючи при цьому такі основні причини: загострення соціально-політичних потрясінь, Майданів і Революцій і, звісно ж, повномасштабне вторгнення, що відзначається нечуваними військовими злочинами, тероризмом та, як з'ясувалося, заздалегідь спланованого в кремлі геноциду українського народу, участь у якому бере Російська православна церква [6].

Коментуючи згадані вище результати соціологічного дослідження, Віта Титаренко дійшла висновку, що коли 2014 р. Центр Разумкова проводив такі опитування, то його результати підтвердили такий же стрибок релігійності українців, як три роки тому, тобто 2022 р. Тоді він сягнув 76%, але за кілька років дослідники фіксували суттєвий спад – до 68% (2021 р.).

Загалом, воно не дивно, бо на гребні тріумфу штучно створеного й нав'язаного загалу образу «народного президента» значна частина українського суспільства готувалася до весняних відпочинків і пікніків. Та через широкомасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р. й нечувану досі військову агресію Росії проти України знову спостерігаємо новий підйом рівня релігійності до 74% [2]. Утім, досвід, який демонструють українці, притаманний мало не всім народам і спільнотам.

Витлумачення релігійності як соціально-богословського поняття й соціологічної категорії доповнюють не лише емпіричні дослідження, а й широке обговорення їх результатів залежно від теоретико-методологічних підходів, настанов та ідейно-сміислової специфіки інтерпретацій.

Багато хто схильний уважати, що, попри високу довіру до Церкви, релігійність українців дуже розбалансована. Високий рівень релігійності й довіри до Церкви серед мешканців західних областей України. Але там домінує Українська греко-католицька церква (УГКЦ) і майже не залишилося структур Російської православної церкви Московського патріархату.

Виняток – Закарпатська та Чернівецька області, а також невеликі села, селища та містечка, де розташовані монастирі РПЦ, що, на наше переконання, через недержавницьку

політику та бездіяльність представників державної влади й досі є оплотом «руського міра» та колабораціонізму з кривавим агресором.

У цьому контексті варто додати, що експерти, узагальнюючи результати дослідження, дійшли висновку, що Церкві найбільше довіряють мешканці Західного регіону (78% респондентів); на Півдні та в Центральному регіоні їй довіряють трохи більше 61%, а найменше – у східних областях – 47% [10, с. 10].

Прикметно, але релігійність значно корелюється з визнанням морального авторитету релігійної спільноти та її лідера. Тут показники вказують, що рівень визнання морального авторитету церков дещо нижчий, за рівень довіри до них загалом [10, с. 10]. Зокрема, у 2024 р. 43% українських громадян зізналися, що Церква для них залишається найбільшим моральним авторитетом [10, с. 10]. А це означає повернення до тенденцій, характерних для 2020 р. Знову ж таки в Західному регіоні тих, для кого Церква залишається безумовним авторитетом, найбільше в Західному регіоні (64%), а найменше – у Східному (33%) і Південному (29%) [10, с. 10].

Цікавими є маркери цієї динаміки за конфесійною ознакою. Виявилось, що рідну Церкву за моральний авторитет визнає найбільше вірян УГКЦ (83 %); на 10% менше – прихильники «У»ПЦ МП і 52% – віряни ПЦУ, що можна сприймати як доволі тривожний дзвіночок, особливо на тлі активної місіонерсько-прозелітичної діяльності УГКЦ та її змагань до статусу загальнонаціональної релігійної спільноти [10, с. 10].

Не вселяють оптимізму результати оцінки моральності священнослужителів. Лише 25% респондентів висловили впевненість у тому, що релігійні діячі (владики й священники) – глибоко моральні й високодуховні люди [10, с. 11]. І знову ж таки найвище оцінюють своїх душпастирів віряни, які проживають у західних областях України, оскільки вони перебувають у лоні УГКЦ і ПЦУ. Вони також наголошують на значущості суспільної ролі Церкви. Проте варто підкреслити, що «чим молодші респонденти, тим рідше вони вказують на позитивну роль Церкви (від 63% серед тих, кому 60 і більше років, до 37% серед тих, хто кому менше 25 років) [10, с. 11].

На питання, які головні цілі повинна ставити перед собою Церква, респонденти відповіли, що це насамперед правдиве вшанування Бога, організація та проведення спільних молитов і богослужінь, духовна та моральна підтримка тих, хто опинився в біді, або переживає духовну кризу.

До цього додають опіку й допомогу знедоленим і тим, які постраждали від війни, а також усім незахищеним групам населення, моральне оздоровлення суспільства, захист традиційних цінностей, просвітницька робота, проповідь миру та популяризація принципів толерантності, а також вплив на формування сучасної національної системи освіти й, зокрема, організацію та модернізацію релігійної освіти (33%); виховання дітей (30 %) і навіть організацію дозвілля, хоча відсоток тих, хто звертає увагу на цей сегмент, становить лише 9 % [10, с. 11].

Висновки. Концептуалізація проблематики релігійності, функціонування й участі релігійних організацій у суспільному житті, а тому і їх відображення в сучасному філософсько-релігієзнавчому дискурсі свободи, дає підстави стверджувати про суттєве зростання релігійності серед українського народу. При цьому варто зауважити, що ця тенденція притаманна не лише українцям. Це по-перше, а по-друге, стрімкий сплеск релігійності, підвищення відсотка довіри до Церкви здебільшого зумовлені кризовими явищами. Зростання показників релігійності останніми роками безпосередньо детерміновано військовою агресією Росії. У 2013–2014 рр. – Революція гідності, а в лютому 2022-го – повномасштабна, абсолютно несправедлива, віроломна й злочинна війна Росії проти України інтенсифікували процес соціально-психологічної актуалізації релігії та активізували діяльність

Церкви й релігійних організацій, чим загострили увагу, зокрема соціологів і політологів. Але оскільки релігійність має глибока внутрішню структуру й форми вияву, досліджувати її лише в контексті цих галузей знань несправедливо і навіть марно.

У нашому розумінні це поняття значно ширше й багатоглибше. Адже, з одного боку, релігійність є певною ознакою духовно-моральної та інтелектуально-духовної зрілості людини, що відкриває шлях до ширшої залученості в релігію і готує базу (грунт) для щирого дотримання релігійних норм і орієнтирів, а з іншого – релігійність містить практичні, ритуальні та обрядові, ідейно-ціннісні, логічно-доктринальні, моральні, етичні, культуротранслювальні, націдержавотворчі та інші аспекти. Усе це часто залишається за межами соціологічних досліджень.

Водночас варто наголосити, що цю прогалину потужні соціологічні інститути, центри та лабораторії намагаються заповнити науковими й експертними висновками, напрацьованими в результаті спільного проведення представницьких форумів, круглих столів, конференцій за участю релігійних лідерів або науковців, які представляють інтереси та позиції Церкви й конкретних релігійних організацій. Найважливішим серед них є Круглий стіл «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин», який функціонує в Україні впродовж останніх десяти років і широко обговорює та рефлексує над актуальними результатами соціологічних дослідження у сфері буття релігії та Церкви.

Усе це лише вкотре підтверджує необхідність комплексного релігієзнавчо-філософського аналізу проблеми соціальної і психологічної актуалізації релігії в контексті суспільного дискурсу свободи. Це завдання очевидне у зв'язку з наростанням загроз і небезпек, а надто ж через війну Росії проти України.

До того ж релігійність та релігійні норми як ціннісна конструкція і морально-етична й соціально-правова матриця суспільних відносин потребують постійної експертної оцінки й комплексної релігієзнавчої об'єктивної оцінки, оскільки йдеться, з одного боку, про захист конституційного ладу в Україні, а іншого – забезпечення прав і свобод громадян. Сьогодні вкрай важливою проблемою для релігієзнавців залишається контекстуалізація, виявлення причинно-наслідкових зв'язків та їх науково-експертна рефлексія з метою недопущення використання релігійного чинника в підваженні основ національної безпеки, хто б і як не намагався маніпулювати суспільно-політичним потенціалом Церкви і релігійних організацій.

Збалансованої інтерпретації та експертизи потребує не лише комплекс релігійності, що формується з низки важливих складників (релігійних норм, світоглядних цінностей, віроповчальних настанов, обрядів, традицій тощо), а й формулювання нових філософських і богословських підходів до християнського трактування і сприйняття ідеї «Апостольства меча», тобто застосування в умовах війни і не тільки, а завжди, коли порушується закон. Словом, не можна нехтувати тим, що не лише є індикатором суспільних відносин, а й визначає зміст і форму сучасної моделі відносин між Церквою і Державою, виховує відповідне ставлення до цих інституцій, розрізняє їх функціональну природу та завдання.

Попри те що немає спільного й однозначного розуміння того, що найбільше вплинуло на стрімке зростання релігійності серед українців і забезпечило підвищення довіри до Церкви та релігійних організацій, ця тенденція залишається неспростовною. А в контексті складних і суперечливих суспільно-політичних трансформацій, незаперечним наслідком яких є пост-секулярна ревіталізація релігії, можна стверджувати услід за Віктором Єленським про велике повернення релігії, попри бурхливий розвиток науки і технологій.

З огляду на це, українським церквам варто більшу увагу приділити маніфестації ідеї безумовної гідності людини, суверенності й недоторканності її права на свободу совісті та релігійні переконання. А це означає, що необхідно також переглянути зміст і форми

співпраці з державою, суспільством, органами місцевої влади, спонсорами та меценатами, що навмисне чи ненавмисне, але поставили їх значну залежність, не говорячи вже про важливість змін на користь євангельських настанов у підходах до служіння один одному на макро- та мікрорівнях.

Церква має стати тим незримим камертоном, за яким можна було б звіряти власне сумління та стан духовно-морального здоров'я суспільства й кожної особи. Без цього боротьба за Свободу, Добро і Справедливість залишаться звичайним фарсом. На шляху боротьби й захисту за соціальні права і свободи громадян, до якої би конфесії вони не належали, Церква не може стояти осторонь або займати позицію влади, якщо та наважиться піти проти своїх громадян. Недопустимо також, щоб Церква й релігійні організації відмежовувалися від сучасного «втраченого покоління», яке стало байдужим до виконання Божих заповідей і науки Церкви. Бо покликання та місія Церкви – боротися проти духів злоби, а не з тими, у кого в жилах пульсує кров життя (Єф. 6 :12).

В Україні, особливо з часу, коли Державну службу України з етнополітики та свободи совісті очолив Віктор Єленський, держава демонструє рівновіддаленість від будь-якої релігії та релігійної інституції. Вона здійснює церковно-релігійну політику доволі збалансовано, а головне – на користь інтересів суспільства та держави загалом. Це також сприяє зростанню релігійності та природному розвитку релігійних організацій, зокрема, їх інтеграції в спільно-культурне та духовне життя українського народу. Це також позитивно позначається на суспільних трансформаціях, глибині та культурі філософського дискурсу свободи.

Навіть ухвалення Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» від 20 серпня 2024 р. (більше відомий у народі як закон про заборону московського патріархату) жодним чином не обмежує свободи сповідання релігії або переконань, права на дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів тощо, адже його головне завдання полягає в захисті національної та громадської безпеки, прав і свобод українських громадян.

Водночас норми Закону визначають особливості діяльності іноземних релігійних організацій в Україні, зокрема тих, які мають афіліацію з релігійними організаціями країни-агресора. Оскільки Росія здійснила проти України збройну агресію, а її казенна церква відкрито й радикально підтримала геноцид українського народу та вдалася до анексії канонічних територій Київської Митрополії (Православної Церкви України), створивши реальну загрозу національній і громадській безпеці Української держави, правам і свободам її громадян, то всім стало зрозуміло, що афілійована з нею структура – «У»ПЦ МП – сама загнала себе під дію згаданого Закону.

На соціально-психологічну актуалізацію релігійності українців вплинула війна ще й тим, що збудила великий страх втратити не ту віру й не ті віросповідні принципи, які їм прищеплювали чи нав'язували з церковних амвонів, а ту рідну «прабатківську» віру, яка доволі часто немає нічого спільного з християнською догматикою, доктриною біблійного Бога, а здебільшого зі звичайнісінькою залежність від суто зовнішніх чинників.

Цікава, на наш погляд, ще одна тенденція, що також певною мірою визначає динаміку стану релігійності. Вона полягає в тому, що суспільство, яке перебуває багато років у психоемоційній напрузі, а держава в стані війни, не можуть займатися наукою. І справа не в тому, що дехто вважає, що наука складніша за богослов'я, як і набуття фахового досвіду завжди важче, ніж релігійне вдосконалення. Проблема, найімовірніше, в тому, що наука є надто складною і дуже дорого вартісною для суспільства соціальною інституцією, де культивуються і звідки передаються знання. До того ж, на відміну від Церкви, вона надто крихка, а її наукові істини – нетривкі. Володимир Вернадський (1863–1945) щодо цього писав так:

«Досить часто доводиться чути, що те, що наукове – то вірне, правильне, служить вираженням чистої і незмінної істини. У дійсності це не так. Незмінна наукова істина становить той далекий ідеал, до якого прагне наука» [3, с. 84].

За роки війни суспільство справді стало релігійнішим. Зросла довіра до україноцентричних церков і релігійних організацій. Водночас остаточно й безповоротно втратила свій вплив, статус і духовно-моральний авторитет «У»ПЦМП. Духовенство та миряни через свої колабораційну діяльність, зраду і співпрацю з ворогом, зайняту позицію «ждунів», скомпрометувала себе настільки, що багато хто починає відвертатися від православ'я загалом.

Отже, узагальнюючи проблематику соціально-психологічної актуалізації релігії, релігійності та специфіки функціонування Церкви й релігійних організацій у контексті сучасних складних суспільних трансформацій і філософського дискурсу свободи, ми вкотре пере-свідчуємося, що Е. Дюркгайм (1858–1917) мав рацію, коли стверджував, що обов'язковість релігії зумовлена потребами людини, а не функціональною необхідністю виживання соціальної системи.

Список використаної літератури

1. В Україні бракує координації зусиль релігійних організацій різних конфесій для посилення стійкості, – підсумки обговорення (2022). *Національна платформа стійкості та згуртованості*. URL: <https://national-platform.org/v-ukrayini-brakuye-koordinacziyi-zusyl-religijnyh-organizacij-riznyh-konfesij-dlya-posylennya-stijkosti-pidsumky-obgovorennya/>
2. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichnidoslidzen%20nia/viina-i-tserkv>
3. Гасяк О. Шкрібляк М. (2008). Релігія як невід'ємна компонента гуманізації освіти і виховання інтелектуальної та духовно-зрілої особи. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : Рута, (389–390), С. 83–86.
4. Генріх VIII: реформатор, життєлюб і багатоженець *THESTRIP*. URL: <https://thestrip.ru/uk/lipstick/korol-anglii-genrih-8-prinadlezhal-k-dinastii-korol-genrih/>
5. Деяка інформація про Францію: релігія. URL: <https://aboutprofrance.wordpress.com/%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%8F/>
6. Казанова Х. (2023) Російська церква має визнати свою участь у геноцидній війні проти України. *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-rosiyskatserkva/32214329.html>
7. Пол Е. (2015). Роль християнських церков у секулярно-мультирелігійній Європі. *Credo*. URL: <https://credo.pro/2015/08/139607/>
8. Пол Е. (2015). Лекція у Могилянці: релігія повертається в Європу. *CREDO*. URL: <https://credo.pro/2015/08/139607>
9. Тоскано А. (2014). Переосмислюючи Маркса і релігію. Релігія: між експлуатацією і емансипацією. *Спільне*. № 8. URL: <https://commons.com.ua/uk/zhurnal-spilne-8/>
10. Українське суспільство, держава і церква під час війни (2024). Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2024 (Інформаційні матеріали підготовлені в рамках діяльності Круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин». Київ : Центр Разумкова, 115 с.
11. Християнство за замовчуванням зникло»: піднесення нехристиянської Європи (2018) URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/21/christianity-non-christian-europe-young-people-survey-religion>
12. Шкрібляк М. (2018). Вивчення української духовності як аксіологічна платформа освіти та виховання: стан і перспективи. *Вчені-горяни – гірській школі: Науково-методичний посібник з розбудови нової української школи в гірській місцевості* / за заг. ред. Петра Лосюка. Косів : Писаний камінь, С. 63–75.

13. Шкрібляк М. (2024). Історіософське осмислення Церкви, Нації та Держави в контексті постсекулярної ревіталізації релігії. *Рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів у пошуках відповідей на виклики XXI століття*: колективна монографія / за заг. ред. О. Рупташ. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича, С. 327–370.
14. Якобчук А. (2012). У Європі «помирає» християнство. URL: <https://slovoproslovo.info/и-евгори-помырае-хрыстыуанство-дослідження>

RELIGIOUSNESS AND RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN THE CONTEXT OF SOCIAL TRANSFORMATIONS AND THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF FREEDOM

Mykola Shkriblyak

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Faculty of Philology, Department of Philosophy and Cultural Studies
2 Kotsiubynskoho St., 58012, Chernivtsi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-6036-5242>*

Roman Gryshchuk

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Faculty of Philology, Department of Philosophy and Cultural Studies
2 Kotsiubynskoho St., 58012, Chernivtsi, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0002-4665-7406>*

The main factors of the growth of the level of religiosity and the intensification of the activities of churches (religious organizations) operating in Ukraine were comprehensively analyzed, and the attitude of believers to their social service, integration, and educational role in the conditions of the Russian war of aggression and the genocide of the Ukrainian people was determined.

The leading trends of socio-political transformations are clearly identified as important determinants of the formulation of the ideological and semantic concept of the socio-psychological revitalization of religiosity in the context of the modern philosophical discourse of freedom.

Research attention is paid to the religious objectification of the nature, limits, and possibilities of freedom as an ontological attribute of man and a fundamental philosophical category. The dynamics of religiosity in its relationship with the formation of the theology of war, the acuteness of the feeling of protecting freedom and the ambivalence of the behavior (position) of Ukrainian churches and religious communities, as well as the specifics of the interaction of religious institutions with the state, political forces and other social institutions, are analyzed.

It has been proven that during the years of the Russian-Ukrainian war, society became more religious, and at the same time, trust in Ukrainian-centric churches (the UGCC and the OCU) increased. At the same time, the objective pattern of the final and irreversible loss of its influence on the spiritual and cultural life and socio-political processes of the “U” PC affiliated with the Moscow Patriarchate is clearly evident, especially in the centers and on the territory of most regions in Western Ukraine.

Due to the collaborative activities of representatives of high hierarchical ranks, individual groups of ordinary clergy and laity, not only did its spiritual authority significantly weaken, but the activity itself was banned and liquidated due to the reluctance to leave the canonical subordination of the ROC, which was hostile to the Ukrainian people and state.

Key words: affiliation, war, revitalization of religion, religiosity, religious organizations, social service, freedom of conscience, religion, social transformations, Ukrainian-centric churches (UGCC, OCU).

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025